

Eflak-Boğdan ve Karadeniz’de Bal ve Balmumu Honey and Beeswax in Wallacia, Moldavia and the Black Sea

Arzu Kılınç*

Özet:

Geçmişe oranla azalmış olsa da bal üretimi, Karadeniz civarında yaygındır. Osmanlı hâkimiyetine 14. yüzyılın sonunda giren Eflak ile 15. yüzyılın ortalarında giren Boğdan’da üretilen bal ve balmumu, başkent İstanbul’un ve Sarayın gereksiniminin önemli bir bölümünü karşıladı. Voyvodaların zorunlu olarak gönderdikleri ürünlerin yanı sıra devlet ve özel teşebbüs tüccarlarının satın aldığı mallar, canlı bir ticaretin yapıldığı Tuna ve Karadeniz üzerinden gemilerle İstanbul’a ulaştırılırdı.

Anahtar Kelimeler: Eflak, Boğdan, Karadeniz, Bal, Balmumu.

Abstract:

Although it has decreased in comparison to the past, honey production is still widespread in the Black Sea region today. Honey and wax produced in Wallacia which was dominated by the Ottoman Empire at the end of 14th century and Moldavia which was conquered by the Ottomans in the middle of the 15th century, supplied an important part of the demand of Istanbul the capital and the Palace. Besides the products that the voivodes were obliged to send, the commodities the state and the private sector merchants bought were brought by ships via the River Danube and Black Sea where commercial life was very active.

Keywords: Wallacia, Moldavia, Black Sea, Honey, Beeswax.

* Dr. Arzu Kılınç, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Okutman, İstanbul.
arzuk@msu.edu.tr

Günümüzde Karadeniz, en uzun sahile sahip olan Türkiye'nin¹ yanı sıra Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan'la çevrili büyük bir içdenizdir. Karadeniz'e kıyıdar topraklara hâkimiyet, bağımsız devletlerin oluştuğu 19. yüzyılın sonuna kadar, Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında mücadele nedeni olmuştur. Karadeniz limanları, tarih boyunca Grek, Roma, Bizans, Osmanlı imparatorlukları ile İtalyan şehir devletlerinden Venedik ve Cenevizli tüccarların faaliyet alanıydı. Kırım Hanlığı'nın² fethinden sonra Karadeniz için 'Türk Gölü' tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Bu düzen 1774 tarihinde Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan KüçükKaynarca Antlaşması ve 1789'da Kırım'ın Rusya'ya katılmasıyla son bulacaktır.

Osmanlılar, Beylik döneminde Balkanlara geçtiklerinde önce Edirne'yi, kısa süre sonra da Bulgaristan'ı ele geçirdiler. 1389 yılındaki Kosova Meydan Savaşı, Türklerin Balkanlarda tutunmasında önemli rol oynadı; ayrıca güneydoğu Avrupa'nın ticaret ve maden açısından önemli bölgesi Kosova ele geçirildi. Osmanlılar 1390'da Balkanların kuzeyindeki Vidin şehrine, ayak basarak Tuna Nehrine de ulaşmış oldular.

O dönemde bölgede 1330'lardan beri varlığını sürdüren Eflak (Valahia) Beyliği (Voyvodalığı) ile 1359'da oluşmuş Boğdan (Moldova) Beyliği hüküm sürmekteydi. Bizans'ın tesiriyle Ortodoksluğu kabul etmiş bu iki Rumen beyliği, Macaristan krallığı karşısında bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Karadeniz'e kıyısı olan Eflak topraklarında Osmanlı üstünlüğü, 1394 yılında kabul edildi ve bölge haraçgüzar statüsüyle devlete bağlandı.

Eflak halkı, kendi metropolit ve boyarları tarafından seçilip ve Babıâli tarafından da onaylanan voyvodalar tarafından idare edilmiştir. Kendi kanun ve âdetlerinin geçerli olduğu ülkede, savaş ilanı ya da barış akdetme hakkının tamamen voyvodalara ait olduğu, padişah tarafından kabul edilmişti.³

Boğdan ise İstanbul'un fethinden sonra (1455) Osmanlı Devleti'ne bağlanmış, özerk ve haraçgüzar statüsünü almış diğer Rumen beyliğidir. Eflak ve Boğdan'ın halkı, kendi din ve ibadetlerinde serbest bırakıldığı gibi, kiliseleri de camiye çevirilmemişti.

Osmanlıya bağımlı olan Eflak ve Boğdan, yıllık haraç ve cizye ödemekle mükellefti. İmparatorluğun cizye gelirlerinde, Eflak ve Boğdan voyvodaları, Erdel krallığı ve

¹ 1.600 km.

² Kuzeydeki Osmanlı hâkimiyeti, Fatih Sultan Mehmed döneminde Gedik Ahmet Paşa komutasındaki donanmanın 1475 yılında Kırım'ı ele geçirmesiyle başlar. Bu topraklar Çariçe II. Katerina'nın 1774 yılındaki işgaline kadar, Osmanlılar adına Giray Hanedanı tarafından idare edilmiştir. Kırım, 1789'da Rusya tarafından ilhak edilmiştir.

³ Sandor Papp, 'Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Ahidnameleri Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hıristiyan Vassal Ülkeler', *Türkler*, C. 10, s. 745.

Dubrovnik cumhuriyetlerinin bedel-i cizye ya da haraç denen tabi devlet vergisi vasfındaki maktu cizyeleri, çok önemliydi.⁴

Devletin Eflak üzerindeki hâkimiyeti, 16. yüzyıldan itibaren güçlenmeye başladı. 17. yüzyıldan itibaren de Boğdan'ın dini yapısında bazı değişiklikler oldu. Ortodoks kilisesinin, bütün Rusya'nın en yüksek ruhani başkanı olan Kiev metropoliti tarafından teşkilatlandırılması, Boğdan'da yeni manastırların açılmasına, dini yayınların çoğalmasına neden oldu. Bu dönemdeki Rus baskısının bir sonucu olarak Çar I. Petro'yla (1689-1725) 1711 yılında yapılan Prut Savaşı sonrasında, Osmanlıları yönetimi sıkılaştırdılar.

1716-1821 yılları arasında Eflak voyvodaları, Fenerli Rumlar arasından tayin edildiler ve Rum nüfuzu bu asırda giderek arttı. Rumlar ticaretle uğraşırken Boğdan'ın içişlerine de karışmaya başladılar. Fenerli beylerin voyvodalık görevini üstlendikleri dönem, Yunanistan'ın bağımsızlığıyla son buldu.⁵ 1774 KüçükKaynarca Antlaşması'ndan sonra, Osmanlılar Eflak-Boğdan siyasetini Ruslara danışarak sürdürmeye başladılar.⁶ 1878 Berlin Antlaşması sonrasında Romanya bağımsızlığını kazandı, Dobruca bölgesi de sınırları içine katıldı. Rusya'ya gelince savaşlarda Osmanlılar karşısındaki başarıları, Slav milliyetçiliği ve Ortodoksluk temelindeki ilişkileri Balkanlardaki siyasi gücünü artırdı.

1812 Bükreş Antlaşması'na göre Kili (Chilia-Kilya) Boğazı, Osmanlılar ile Ruslar arasında sınır kabul edildi; gene de her iki devletin tüccar gemileri, Tuna sularında serbestçe dolaşabileceklerdi. Kırım vasıtasıyla Karadeniz'e çıkan Rusya'nın Tuna Boğazlarına da hâkim olması, 1829'daki Edirne Antlaşması'yla gerçekleşti.⁷

Eflak ve Boğdan'ın ekonomik önemi

Osmanlılar, Eflak ve Boğdan'a iki memleket anlamına gelen 'Memleketeyn' adını vermişlerdi. Rumeli'nin Karadeniz sahilindeki bu topraklar, Osmanlı Devleti için hem stratejik hem de ekonomik değere sahipti. Stratejik açıdan bu prenslikleri, özellikle Boğdan'ı önce Polonya'ya (Lehistan), sonra da Rusya'ya karşı tampon bölge olarak kullanmak istiyordu; çünkü Tuna'nın ve Karadeniz'in kuzeyindeki Türk çıkarları görece olarak sınırlı kalıyordu. Ayrıca bu iki küçük devletçiğin Polonya, Avusturya ve Rusya'ya karşı

⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, s. 274.

⁵ Abdülkadir Özcan, 'Boğdan', *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 6, s. 270.

⁶ Kemal Karpat, Eflak, *TDVİA*, İstanbul 1994, C. 10 s. 468.

⁷ İlhan Ekinci, Tuna Komisyonu ve Tuna'da Ticaret 1856-1883), Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Nedim İpek, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun 1998, s. 16.

direnemeyeceklerini ve sonunda ilhak edileceklerine düşünüyordu. Bu nedenlerden dolayı Osmanlılar Eflak ve Boğdan'a görelî özerklik vermeyi tercih etmiştir.⁸

Ekonomik yönden önemine gelince, Eflak ve Boğdan'ın, 18. yüzyılda Osmanlı başkenti 'İstanbul'un yiyecek ambarı' olarak tanımlanması boşuna değildi. Arşiv belgelerine göre, şehirde Pera gibi birçok semtin buğday ve et gibi temel gıda gereksinimi, bu iki prenslikten sağlamaktaydı sağlanmaktaydı.⁹

Ülkenin toprakları içinden geçen Tuna Nehri, bazı mevsimlerde taşıdığı için alüvyonlar toprağı daha da verimli kılardı. Nehir, tatlı su balıkçılığına elverişli olduğu gibi, Karadeniz de deniz ürünleri yönünden oldukça zengindi.

Eflak'ın kuzeyi, iklim olarak meyve ağaçlarının yetiştirilmesine uygundur. Güney ve güneydoğusundan Tuna'ya uzanan Baragan Ovası ise, Avrupa'nın en verimli topraklarından sayılır.¹⁰ Toprağın verimine uygun olarak Eflak ve Boğdan'ın ihraç ürünlerini büyük ve küçükbaş hayvan ve at ile bunlardan elde edilen deri, yün, yağ, tuzlanmış et oluştururdu. Orman ürünlerinden kereste, çeşitli meyveler ve şarap, diğer ihraç ürünlerindendi.¹¹ Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde 17. yüzyıl Bükreş'inden bahsederken en çok beğenilen ürünlerinin bal, yağ, balmumu ve francala denen beyaz ekmek olduğunu belirtir. Şehirdeki yüzlerce dükkânın alt katlarındaki mahzenlerde içki satılmaktadır. Buralarda çeşitli şarapların yanı sıra, bal suyu¹² ile horluka ve mudanya verilen içkiler bulunmaktadır.¹³

Karadeniz ve Tuna'da ulaşım

Demiryollarının ve karayollarının gelişmediğı yüzyıllarda Eflak, hem denizyolu ulaşımına hem de güneyinden geçen Tuna Nehri ve havzasıyla, akarsu taşımacılığına izin veriyordu. Nehir, Karadeniz'e kuzeyde Kili, Sünne (Sulina) ve Hızır İlyas (St. George) olmak üzere üç büyük koldan dökülür. Nehrin ağzına yaklaştıkça, kum adacıkları ve derinliğin azalması yüzünden ulaşım oldukça zorlaşırdı. Nehrin yatağı 750-1.600 metre genişliğinde, derinliğı ise en az 3,5 metreydi. Yılda birkaç kez taşan nehir *kabardığında*, genişliğı bazı yerlerde 10 kilometreye, derinliğı de iki katına çıkmaktaydı. Nehrin aşılmasındaki güçlük,

⁸ Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (çev. Recep Bozdemir), İmge Yayınları, Ankara 2004, s. 87-88.

⁹ Mihai Maxim, "L'Autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte, au cours de la seconde moitié de XVI è siècle", *L'Empire Ottoman au nord du Danube et les Principautés Roumaines au XVI e siècle*; İsis Yayınları, İstanbul 1999, s. 18-19.

¹⁰ Kemal Karpat, agm., s. 466.

¹¹ Jean-Louis Carra, *Histoire de le Moldavie et de la Valachie*, Société Typographique, Neuchatel 1781, s. 241.

¹² Bir çeşit bal şarabı.

¹³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal neşr., İstanbul 1980, C. 7, s. 306-307.

asırlarca oluşturduğu doğal engeli izah eder.¹⁴ Kışın kasım ayından sonra nehrin beş ya da altı hafta buz tutması da ulaşımın aksamasına neden olurdu.¹⁵

Tuna ve kolları, bölge ticareti için pek az ülkede bulunan doğal bir yol oluşturur ve kolaylık sağlar. Bu yüzden büyük liman ve şehirler yalnızca Karadeniz sahilinde değil, aynı zamanda Tuna Nehri üzerinde yer almaktadır. Bu önemli ticaret merkezlerinden İbrail (Braila) ve Yergöğü (Giurgiu) bir süre doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. Bu limanlar, ticari açıdan sadece nehir yolundan gidecek mallar için değil, kara yolundan gönderilenler için de doğal birer antrepo olmuştur. Hatta Tuna yatağında bulunan bazı adalar da müstahkem mevkiiler olup kale olarak vazife yapmıştır. Bunlardan en büyüğü olan Adakale,¹⁶ Demirkapı'nın anahtarı olan Orşova kalesinin gözetleme karakolu olarak kabul edilirdi.¹⁷ Boğdan'ın büyük kale ve limanları olan Akkirman (Cetatea Alba) ve Kili ise 1484 yılında Sultan II. Bayezid (1481-1512) tarafından ele geçirilmişti.¹⁸

Ayrıca Macaristan'ın fethinden sonra, Tuna üzerinde donanma inşasına başlanmış ve 'Tuna Kaptanlığı' ihdas edilmiştir.¹⁹

Tuna'nın güney sahilindeki Belgrat ile önemli bir iskele olan Demirkapılar arasındaki büyük iskelelerden ikincisi Vidin'di. İstanbul'a sade yağ, mum, salamura peynir, kuzu postu gibi mallar buradan gönderilirdi.²⁰ Tuna'nın güneyindeki bir diğer ticaret merkezi olan Dobruca bölgesine, özellikle de Babadağ'a, 1264'lerdeki Moğol istilasında Selçuklu Türkleri gelip yerleşmişlerdi. Osmanlıların Tuna Nehrinin aşağı bölgesine geçme istekleri Bulgaristan'ın fethi sonrasında başlamıştı, ancak Dobruca'nın Osmanlı idaresine geçiş tarihi kesin değildir. Oysa bu üstünlük, 1445 tarihinde Tuna'nın doğu kıyısındaki Tutrakhan (Turtucaia) ve Silistre'de tesis edilmişti.²¹

Rusya Tuna Boğazlarını ele geçirdikten sonra, Avusturya ile Osmanlı devletlerinin buradaki nüfuzunu kırmayı ve Odessa ticaret yolunu canlı tutabilmek için Tuna'yı köreltmeyi hedefleyen, bir politika takip etmeye başladı. Buna karşın Avrupa devletleri, Tuna ticaretini

¹⁴ İlhan Ekinci, *age*, s. 3-4.

¹⁵ William Wilkinson, *The Principalities of Wallachia and Moldavia*, Londra 1820, s. 80.

¹⁶ 1878 Berlin Antlaşmasında unutulunca Lozan'da üzerinde anlaşmaya varılamayan ve 1964 yılında baraj kapsamına alınıp sular altında kalan Tuna üzerindeki adacık.

¹⁷ Eugenia Popescu-Judet, *Adakale*, (çev. Aysun Kiray-Olcay Yıldırım), Pan Yayınları, İstanbul 2006, s. 17.

¹⁸ Mihai Maxim, 'Romanya', *TDVİA*, C. 35, s. 168-172.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 403.

²⁰ İlhan Ekinci, *age*, s. 59.

²¹ A. Bistra Cvetkova, "Sur l'Administration des Villes de Dobroudja sous la Domination Ottomane (XV è-XVIII è) Siècles", *Revue des Études du Sud-Est Européennes*, C. 32, s. 3-4, 1994, s. 249-257.

serbestleştirme konusunda hemfikir olsalar da, 1856'da Kırım Savaşı sonrasında bu konuda bazı anlaşmazlıklar çıkacaktır.²²

Eflak-Boğdan'la ticaret

Eflak ve Boğdan ekonomik açıdan Osmanlılar için bir hububat, büyükbaş hayvan, bal, balmumu ve süt ürünleri kaynağıydı. Bu ürünler, Balkanlardan gelen her milletten tüccarlar tarafından yerel pazarlardan satın alınıyor ve İstanbul'daki kapan pazarında satılıyordu. Osmanlı Devleti belirli bazı tarım ürünlerinin sıkıntısını çekmesi nedeniyle, Eflak ve Boğdan'ın bu ürünleri yurt dışına satmasını yasaklanmıştı. Bu yasak 1774 tarihinden sonra, özellikle de 1829 antlaşmasının ardından kalktı.²³

16. yüzyılın ortalarından başlayarak ticari olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağımlı hale gelen Eflak ve Boğdan için ağır bir sorun oluşturan, İstanbul'un Romen ürünleri üzerindeki ihraç yasağıydı. Yasağa rağmen küçük ve büyükbaş hayvan, kereste, tuz gibi temel ürünlerin, bazı Hıristiyan ülkelere satıldığı da olurdu. Bu örnekler fazla yaygın olmasa da, Boğdan voyvodalarının Polonya'ya yılda 40 bin büyükbaş hayvan gönderdikleri tespit edilmişti.²⁴

Osmanlı başkenti İstanbul'la ulaşım ve ticaret, deniz yoluyla sağlanırdı. Bu özellikleriyle Karadeniz'deki liman kentleri, sıradan şehirlerden çok, büyük ölçekte ticaretin gerçekleştiği önemli merkezlerdi. Arşiv belgelerinden İstanbul'a ihraç edilen malların, bugün Ukrayna'ya ait olan Kili ve İsmail (İzmail) limanlarından, Bulgaristan'ın Varna limanından yüklenen gemilerle İstanbul'a taşındığı sonucu çıkmaktadır.

Kili, İsmail ve Galati'de Türkler diğer tüccarlara göre daha avantajlı durumdaydılar. Burada her milletten tüccar mevcut olduğu gibi Fener Rumlarının voyvodalık dönemlerinde, Rum tüccarları ön plana geçmişlerdi. Hatta kapan tüccarlarının bir dilekçesi, içinde buldukları şartları daha iyi anlatmaktadır. Yazıda Yergöğü iskelesinden her yıl toplanan yağ, bal ve benzeri ürünlerin İstanbul'a taşınması işinin, 'Etrak-ı Memalik-i İslamiyye tüccarı'na verilmediğinden söz edilmektedir. Gıda ticaretinden pay almak isteyen kapan tüccarları, bu konuda destek bekliyorlardı.²⁵

²² İlhan Ekinci, *agt.*, s. 223.

²³ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 87-88.

²⁴ Mihai Maxim, *a.g.m.*, s. 18.

²⁵ C. BLD., 145/ 7204, 1234 Z 29/ 19.10. 1819.

Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelerin ticari yaşamında, zanaatta ve parasal işlemlerde Osmanlı Devleti'nin kuralları geçerliydi. Ticareti, özel ticaret (sahası daha geniş) ve devlet ticareti (sınırlı) olarak ikiye ayırmak gerekir.

Zahire, çiftlik hayvanı, tereyağ, bal ve kereste temin etmeleri için Romanya'ya kapan tüccarlarının geçmesine izin verilirdi.²⁶ Karadeniz ile İstanbul iskeleleri arasındaki ticareti, iştirakleri kabul edilen gemi sahipleri (hususî sermayedarlar) ve reisleri üstlenirlerdi. Hububat, çeşitli yağlar, bal ve balmumu ile canlı hayvan, kapanların defterli sefineleri kabul edilen gemilere yüklenirdi.²⁷ Devlet, gıda ticaretini denetlenebilmek için tezkiresiz, yabancı gemilerin bu bölgelerde faaliyet göstermesine izin vermezdi.

Ürünlerin ambarlanması ve fiyatlar, İstanbul kadısı ve kapan naibi tarafından belirlenirdi. İstanbul'daki bal ticaretinden, Balkapanı esnafı sorumluydu.²⁸ Ne var ki deniz ticareti görüldüğü kadar kolay ve masrafsız değildi ayrıca ticaretin kesintisiz olması için denizin güvenliğinin de sağlanması gerekirdi.

Osmanlı başkenti İstanbul'da bal tüketimi

Erken dönemlerden beri Hindistan'ın Ganj vadisinde ve Çin'de şeker kamışından şeker elde etme yöntemleri bilinirdi ama bunun Ortadoğu ve Akdeniz'e doğru yayılması yüzyıllar aldı. 14. ve 15. yüzyıllarda Mısır'da şeker kamışından elde edilen şeker, İstanbul'a ve diğer şehirlere ulaşsa da yüksek fiyatı yüzünden, tüketimi kısıtlıydı. Saray ve şekerçiler tarafından kullanılan bu madde evlere giremiyor, onun yerine bal ve pekmez tüketiliyordu. Amerika'nın keşfinden sonra kıtadaki şekerin Avrupa pazarlarına getirilmesi, 16. yüzyılı bulacaktır. Bu ihracat, Akdeniz şekerine rakip olsa da, gene de 18. yüzyılın sonlarına dek tüm tatlı gereksinimi, pekmez ve özellikle balla karşılanmıştır.

Bal, yiyecek olarak sofralarda tüketildiği gibi içeceklerle de katılırdı. Padişaha öksürüğünü kesmek için bal sunulduğu²⁹ örneğinde olduğu gibi, birçok hastalığın tedavisinde de kullanılırdı. Çiçek balı ve salgı balı (çam balı) olarak ikiye ayrılan bu besleyici yiyeceğin çok farklı lezzetlerde olanları mevcuttur. Bir de çölde yetişen arıların balı vardır ki, çöl bitkilerinin nadir olması bu balı daha da değerli kılar.

²⁶ Eugenia Popescu-Judet, age., s. 41.

²⁷ C. BLD. 89/ 4433, 29 Z 1196/ 05.12. 1782.

²⁸ C.ML., 570/ 23322/ 29 S 1265 / 25. 01. 1849.

²⁹ Y. PRK. A. 15/20, 1326.Z.21/ 14. 01. 1909

Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarında Balkanlar, Ege kıyıları, Anadolu, Ortadoğu, Arap ülkeleri gibi birçok farklı coğrafyada arıcılık yapıldı. Ancak arşiv kaynaklarına göre Eflak ve Boğdan voyvodalıklarının özellikle İstanbul'un bal ve balmumu gereksinimini karşılamakta büyük katkısı olduğu anlaşılmaktadır.

16. yüzyılın sonunda Anadolu ve Rumeli'deki kentlerin nüfusu yüz bini bulmazken, Osmanlı başkentinin nüfusu yarım milyonu aşmıştı. Devletin yönetim merkezi olan saray ve çevresi, askeri kıtaları, eğitim kurumları, vakıfları, imaretleri, ziyaretçileri ve artan nüfusuyla İstanbul, büyük bir tüketim merkeziydi. Sarayda padişahın yemeklerinin hazırlandığı bölüm olan Matbah-ı Âmire için bal, vazgeçilmez temel gıda maddelerinden biriydi. Harem ve hademelerin mutfaklarını da kapsayan Matbah-ı Âmire'ye özellikle Eflak ve Boğdan ürünleri girerdi.

Ayrıca yükümlülükleri gereği, Eflak voyvodaları Matbah-ı Hümayun'a düzenli olarak bal, balmumu ve tuz temin ederlerdi. 17. yüzyılın sonunda Eflak voyvodası Konstantin'in saray mutfağına gönderilmek üzere hazırlattığı 9.000 kıyye (okka) saf balmumu, 15.000 kıyye saf bal ve 400 parça kaya tuzundan oluşan gıda maddelerini, Tuna üzerindeki Silistre kazasından İstanbul'a götürülmek üzere görevli memura teslim etmiş olduğu, kadı tarafından bildirilmekteydi.³⁰ Matbah-ı Âmire'ye bağlı olan Has Kiler (Kılar-ı Âmire), gönderilen erzakların toplandığı yiyecek deposuydu ve başında padişahın sofrası sorumlu olan kılarcıbaşı bulunurdu. Yaklaşık 19. yüzyılın ortalarında Eflak'tan Kılar-ı Amire için ocaklık 15.000 kıyye saf bal ve 400 parça kaya tuzunun, sağlam zarflara konularak gönderilmesi isteniyordu.³¹ 1691'de voyvodaya gönderilen emirname, Saray Matbahı için Eflak cizyesi malından 15.000 okka balın, 9.000 kıyye balmumunun, 400 kıyye Eflak kaya tuzunun balcıbaşına tevzi irsali hakkındaydı.³²

Bunların dışında Eflak voyvodaları, peşkeş olarak çeşitli armağanlar da gönderirlerdi. Voyvoda Mihai Viteazul (1593-1601), tarafından hediye olarak İstanbul'a, 20.000 adet koyun, 10.000 kile arpa, 10.000 kile buğday, 2.000 at ile oldukça fazla miktarda bal, yağ ve peynir gönderilmişti.³³

İstanbul'da Saray için alım yapılan yerlerin başında limanlardaki kapanlar gelirdi ki bunlar Balkapanı, Yağkapanı ve Unkapanı'ydı. Balkapanı, Mısır Çarşısı ve Tahtakale

³⁰ C. SM., 68/ 3444, 1106 C 29 / 14. 02. 1695.

³¹ C. HR., 95/ 4723, 1255 Z 29 / 04. 03. 1840 (tahmini tarih).

³² İE. HR., 3 / 307, 1103 Ra 13/ 14.12.1691.

³³ Mihai Maxim, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Boğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler", VII. Türk Tarih Kongresi, TTK, Ankara, C. 2, 1973, s. 563.

arasında balın İstanbul'da toplanıp depolandığı handı. Burada sabit dükkânı olan tüccarlar da vardı. 1617 yılında Balkapanı'ndan saraya alınan bal için, hamallara 3.400 akçe ödendiği öğrenilmektedir.³⁴ Balkapanı Hanı'nda baldan başka mallar da depolanırdı. Dışarıdan mal geldikçe bir kısmının Matbah-ı Âmire'nin ihtiyacı için alındığı, geri kalanının da handa perakendeci esnafa dağıtıldığı, bazı fermanlardan anlaşılmaktadır. Handa toplanan mallardan Ayasofya vakfına pay düşmekteydi. 1200 (1786) tarihli bir ferman da Balkapanı Hanı'nda toplanan malların esnafa eşit şartlarla dağıtılmasını öngörmektedir.³⁵

İstanbul'un fermanlı tüccarı, yeni mahsulden satın almak için Eflak'a gider ve bunları gemilerle İstanbul'a naklederdi. Kapan tüccarı ve şürekâsı tarafından İstanbul'a götürülmek üzere satın alınan gıda ürünlerinin miktarı irsaliye kayıtlarından belirlenebilmektedir. Satın alınan 22.904 kıyye sadeyağla beraber 1.500 kıyye balın İstanbul'a nakledilmesi için gereken izin verilmesini isteyen resmi yazı bu konuda bir fikir vermektedir.³⁶

İstanbul'un gıda ihtiyacının karşılanması konusunda çok hassas olduğundan, Ramazan ayında Varna'dan sadeyağ, bal ve zahire taşıyan gemilerin, İstanbul'a yönlendirilmeleri hakkında bir ferman yayınlanmıştı. Fermenda Karadeniz sahillerinden zahire nakledecek güvenilir gemici tayfası ve tüccara, havalar elverişli oldukça, ticaretin kesilmemesi ve Anadolu limanlarından çok İstanbul istikametine çevrilmesi belirtiliyordu.³⁷

Sadece şehirlerin değil ordunun da gıda ihtiyacını gözeten devlet, askerlerine beslenmeleri için askerlere sık sık yiyecek dağıtırdı. Özellikle Ramazan ayında askerlere et, yağ, tuz, bulgur ve pirincin yanı sıra bal da verilirdi.³⁸ Savaşta askerlerin yaşlarının teminiyle ilgili belgede, Kırım Savaşı (1853-56) yıllarında Bükreş'te bulunan Osmanlı askerlerine kuzu, bal ve tütün verilmesinin emredildiğini tespit etmekteyiz.³⁹

Ayrıca Osmanlı'ya tabi Kırım hanının emrindeki askerlere de, bir defaya mahsus olmak üzere, 1.000 çuval un, 650 koyun, 500 okka yağ, bal, tuz ve diğer zahire dağıtılmasının istendiği görülmektedir.⁴⁰

Evliya Çelebi, Silistre paşasına ve diğer mirlivalara Eflak-Boğdan ürünlerinden çeşitli hediyeler gönderildiğini, hatta Tatar hanına da bazı hediyelerin ayrıldığını kaydeder. Bu hediyelerden, yıllık 100 fıçı balı götürmek üzere han tarafından görevlendirilen Mirza Ağa,

³⁴ Arif Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 113.

³⁵ Semavi Eyice, 'Balkapanı Hanı', *TDVİA*, İstanbul 1992, C. 5, s. 33-34.

³⁶ C. BLD., 92/4568, 1220 C 29/ 24. 09. 1805.

³⁷ C. BLD., 1171, 1210 Ş 13/ 22. 02. 1796.

³⁸ C. AS., 40/ 1825, 02 N 1244/ 08.03.1829.

³⁹ İ. HR., 122 / 6072, 1271 L 29/ 14. 07. 1855.

⁴⁰ C. AS. 365/ 15103, 28 Ca 1183/ 29.09.1769.

'bal ağası' olarak adlandırılmaktadır.⁴¹ Gerçekten de Boğdan'dan Kırım hanları ve Kalgaylar⁴²için, 'balcıbaşılık' olarak anılan avaidin ayrıldığı kayıtlarda mevcuttur. Bu gelirler voyvodalar tarafından, kovan başına olmak üzere tevzi ve tahsil edilmekteydi. Mihail Voyvoda zamanında gerçekleşen bir olaydan, bu paranın Kırım hanına ve Kalgaylara teslim edilmediği, voyvodanın zimmetinde kaldığı tespit edilmişti. Resmi makamlardan, reyanın mağdur olmaması için, yeni bir talepte bulunulmaması hakkında emir gelmişti.⁴³

Balın bildiğimiz tüketim alanlarının dışında da kullanıldığına dair bazı belgelere rastlamaktayız. Günümüzde fabrikalarda işlenen tütün, o dönemin koşullarında doğal malzemeler kullanılarak işlenmekteydi. Örneğin İstanbul'da tütün satan esnaf, tütünlerini terbiye etmek için bal ve pekmez kullanıyorlardı.⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin bal üzerinden aldığı vergiler

Osmanlı Devleti üreticiden aldığı aynı ve nakdi vergilerin dışında, ürünün satışının değişik aşamalarında da vergi keserdi. Malın pazara getirilmesi ve satışı sırasında vergi alındığı gibi, ihracı da gümrük vergisine tabi idi. Ürünlerin ulaşımı oldukça masraflı ve zahmetli bir süreçti. Nehir ve deniz limanlarına yanaşan gemilerden, niteliğine ve yüküne göre artan oranlarda vergi talep edilirdi.

Arı üreticisi, devlete bal öşrü, kovan resmi gibi vergileri ödemekle mükellefti. Kovan resmi daha sonra kaldırılrsa da baldan onda bir oranında öşür alınmaya devam edilmiştir.⁴⁵

Vergi, hanenin ya da üreticinin tüketeceği bal miktarı ayrıldıktan sonra alınırdı. On kovanda bir kovan ya da on okkada bir okka hesabıyla vergilendirme yapılırdı.⁴⁶

Arıdan alınan öşür vergisiyle ilgili olarak, Aşağı Tuna'nın sağ yanında yer alan Vidin livasına (sancağına) ait bazı bilgiler mevcuttur. Arı yetiştiricilerinin devlete verdiği öşür vergisi, her on oğuldan birinin verilmesi şeklindeydi. Eğer arılar vahşi ise vahşi oğul, cins ise cins oğul, vasıfsız ise vasıfsız oğul alınırdı. Eğer oğul sayısı ondan azsa, tahminen onuncu oğul istenir ve bundan başka talepte bulunulmazdı. Ortodokslar için kutsal sayılan günlerinden biri, *İlinden* olarak bilinen bayramdı. Bu günlerde insanlar, oğul arıları kovandan

⁴¹ Evliya Çelebi, age., C. 7, s. 306-307.

⁴² Tatar prensleri.

⁴³ C. HR., 42/ 2086, 1139 R 04/ 29. 11. 1726.

⁴⁴ İE. DH., 30 / 2710, 1139 L 29/ 19.06.1727.

⁴⁵ C.ML., 570/ 23322/ 29 S 1265 / 25. 01. 1849.

⁴⁶ C ML., 678/27815, 29 B 1211 / 28. 01. 1797.

çıkartıp balları alırlardı. Bu nedenle kovanlardan alınan vergiyi toplamak için, bu kutsal günün sona ermesi beklenirdi.⁴⁷

Ekonomik faaliyetin en yoğun olduğu yer olan pazarlarda, satışa sunulan üründen, bağ adı verilen vergi alınırdı. Şehrin dışından getirilen ürünlerden alınan vergi, şehre giriş kapısında kesilirdi. Varna yakınlarındaki Pravadi (Provadiya) çarşısında bağ vergisi, yarım el arabasından az miktardaki ürünler satış fiyatı üzerinden hesaplanarak alınırdı. Bal için de bu uygulama geçerliydi.⁴⁸

İngiltere'nin Bükreş büyükelçisi Eflak ve Boğdan Prenslikleri hakkında ayrıntılı bilgi verdiği kitabında, Eflak'ın yıllık düzenli vergi gelirlerinden bahseder. Tuzlalardan 600 bin, gümrüklerden 380 bin, liman işletmelerinden 420 bin *piaster*⁴⁹ gelir elde edilmektedir. Şarap vergisi (*vinaritt*); ağnam vergisi ya da koyunlardan alınan vergi (*oyuritt*), domuz ve arılardan alınan vergilerin (*dismaritt*) toplamı 1. 330 bin *piaster*di. Elde edilen yıllık vergi geliri ise 2.700 bin *piaster* civarındaydı.⁵⁰

Tüccarlar İstanbul'a naklettikleri mallar için nakliye olarak gümrük resmi öderlerdi. Bu usulden olmak üzere Balkapanı tüccarı da, Eflak ve Boğdan'dan İstanbul'a naklettiği bal, yağ ve benzeri yiyecek maddeleri için aynı yükümlülüklerle uyardı. Bu para bir kere ödendikten sonra bir daha talep edilmezdi. Meyve-i huşk (kuru yemiş) gümrüğünün, vergisi ödenmiş mallar için yeniden gümrük resmi talep ettiği bir vakada, tüccar bunu şikâyet konusu etmişti.⁵¹

Nakledilen bir malın karaya çıkarıldığı yerde, ayakbastı parası adı verilen vergi ödenirdi. Denizde kaza geçiren ve batan bir geminin durumu, bu konuya örnek teşkil etmektedir. Tüccarın verdiği dilekçede, İbrail'den dört sefineyle ile İstanbul'a doğru denize açıldıklarını ancak Terkos yakınlarında bir geminin battığını belirtilir. Gemiden kurtarılan yağ, bal, balmumu ve peynir fiçilerinin çıkartıldıkları yerde, ayakbastı parası verilmeden İstanbul'a nakledilmesi için izin istenmiştir.⁵²

Balmumu

⁴⁷ Bistra A. Cvetkova, 'Vie économique de villes et ports Balkaniques aux XVe et XVIe siècles', *Revue des Etudes Islamiques*, Paris 1970, C. 38, s. 279.

⁴⁸ Bistra A. Cvetkova, 'Actes Concernant la vie économique de villes et ports Balkaniques aux XVe et XVIe siècles', *Revue des Etudes Islamiques*, Paris 1972, C. 40, s. 353-355.

⁴⁹ Para birimi.

⁵⁰ William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, Printed for Longman, Hurst, Rees, Orm and Brown, Londra 1820, s. 67.

⁵¹ A.}MKT. MHM., 109 / 54, 1270 R 2 / 24. 01. 1854

⁵² C. İKTS., 21/ 1028, 1191 Z 29 / 28. 01. 1778.

Balmumunun kullanım alanları da çok yaygın ve çeşitliydi. Balmumu en başta yaşam mekanlarının aydınlatılmasında kullanılıyordu. Elektriğin ve petrol ürünlerinin kullanılmaya başlamasından önce, dünyada aydınlanma için kullanılan araçların en önemlisi mumdu. Mum esas olarak balmumu ve iç yağından elde ediliyordu. Kaliteli mumlar saf balmumundan imal edilirdi, orta karar mumlara balmumu karıştırılır, adi mumlar ise iç yağından yapılırdı. Mumlar, şamdanlar ve avizeler için farklı ölçülerde dökülürdü. Yanarken güzel kokması için içine kâfuru katılırdı. En büyük mumlar camilerin mihraplarında kullanılır ve devlet mumhanesinde dökülürdü.⁵³

Kutsal yerlerin ve ibadethanelerin aydınlatılması için elzem olan balmumu, Osmanlı Devletinin bakımını üstlendiği kutsal şehirler Mekke ve Medine'ye muntazaman gönderilirdi. Hz. Muhammed tarafından yaptırılan Mescid-i Nebevi ve içinde yer alan Ravza-i Mutahhara'nın aydınlatılması için sürekli balmumu yollanırdı.

Konya'daki Celaleddin-i Rumi Dergâhı gibi manevi öneme haiz yerler, balmumu gönderilenler arasında ön sırada yer alırdı.⁵⁴ Selatin camileri, mescitler ve sair hayratlar için özel olarak balmumu imal edilirdi. Diğer şehirlerdeki cami, mescit ve tekkelerin kandilleri için de balmumu gerekliydi.

Rusya Müslümanlarının Mekke ve Medine'de hac ziyareti için veya eğitim görmek amacıyla gittiklerinde kalabilecekleri tekkeleri vardı. Bunlardan biri Medine-i Münevvere civarındaki Karabaş'ta bulunan Özbek Tekkesi'ydi. Zaviyeyi inşa ettiren Abdülgafur Efendi, burada kullanılmak üzere ellibeşer kıyye balmumunun tahsisi için Evkaf hazinesine başvuruda bulunmuştu.⁵⁵

Balmumu, Osmanlı saraylarının, idari kurumlarının, eğitim kurumlarının, ticaret merkezlerinin ve hamamlarının aydınlatılmasında kullanıldığı gibi, ordunun, donanmanın ve sanayinin ihtiyacını da karşılardı. Valide sultanlara, kadınefendilere, sultanlara, şehzadelere ve diğer mabeyn mensuplarına da sürekli balmumu temin edilirdi.

Osmanlı ülkesindeki gayrimüslimlerin kilise, manastır gibi ibadethaneleriyle eğitim kurumları için de balmumu gerekliydi. Camilerle birlikte kiliselerde yüzlerce kilo mum yanardı. Sadece Süleymaniye Camii'nin mihrabı önünde yanan mumlar yirmişer kantar balmumundan dökülüyordu ve bir mum 880 okka çekiyordu.⁵⁶

⁵³ Perihan Sarıöz, *'Arı Biziz Bal Bizdedir'Dünden Bugüne Türkiye'de Arıcılık*, Balparmak Yayınları, İstanbul 2006, s. 17.

⁵⁴ C. EV., 23/ 1141, 02 Ra 1239/ 20. 11. 1789.

⁵⁵ A. MKT. MNL, 126/22, 19. N. 1277/01.04.1861.

⁵⁶ Perihan Sarıöz, *a.g.e.*, s. 26.

Ayrıca Hıristiyanlarda başta dini bayramlar olmak üzere ibadet gereği mum yakma geleneği mevcuttu. Birinci Dünya Savaşı yıllarına tarihlenen bir belgede Paskalya için kiliselerde yakılacak 10.000 kıyve balmumunun Bulgaristan'a ihracına izin verilmesiyle ilgili bir belgeye dahi rastlamaktayız.⁵⁷

Törenler, kutlamalar, şenlikler için de mum elzemdi. Bilindiği gibi 1853-56 yılları arasındaki Kırım Savaşı'nda İstanbul'un stratejik önemi daha da artmıştı. Savaş sırasında Sivastopol limanının zaptını kutlamak için doğan mum gereksinimini karşılamak üzere, balmumu fabrikatörü Niko'ya imtiyaz verilmişti.⁵⁸

Balmumu geçmişte anlaşma metinlerinde, name-i hümayunların ve önemli emirlerin konulduğu zarfların, resmi yazışmaların, mektupların kapatılmasında kullanılırdı. Sadarettin Fransa Cumhurbaşkanı Napoléon Bonaparte'a gönderilecek resmi yazıda kullanılmak üzere, kâğıtçıbaşıdan 150 dirhem kırmızı yumuşak balmumu talebinde karşımıza çıktığı gibi.⁵⁹ Bu madde posta teşkilatı için de vazgeçilmez bir malzemeydi. Galata ve Sirkeci postahanelerinin talebini dile getiren bir telgrafta, beyaz meşin, sicim gibi malzemelerin yanında, 400 top balmumuna olan ihtiyaçtan bahsedilmektedir.⁶⁰

Osmanlı ülkesinde devletin tarımda zararlılarla mücadele için, özellikle tütünün böceklenmesine karşı bir ara mumun kullanılması, mumun kantarının 1.400 akçeden 2.400 akçeye kadar yükselmesine neden olmuştur. Sarayda mum darlığına ve fiyatların yükselmesine sebep olan bu durum üzerine tütün ekimi ve içimi, çıkarılan bir fermanla yasaklanmıştır.⁶¹

Başka bir dilekçeyle, balmumunun değişik kullanım alanlarının olduğu karşımıza çıkmaktadır: Karlo Konsili Floransa adlı kişi, balmumundan imal ettiği kadavraların satışına izin verilmesini talep ediyordu.⁶²

1782 tarihinde İstanbul'un çeşitli semtlerinde 35 tane balmumcu dükkânı bulunmaktaydı. Bunlar titizlikle denetleniyor ve yeni işletmelerin açılması gereksiz görülüyordu. Bu karara karşı gelenlerin ve bozuk balmumu üretenlerin cezalandırılması da kararlaştırılmıştı.⁶³

⁵⁷ MV 201/ 43, 1334.C.02/05.04.1916.

⁵⁸ A.MKT. NZD. 118/73, 20 M 1271/ 13.10. 1854.

⁵⁹ C. HR. 141/7045, 1215 L 29/ 15. 03. 1802.

⁶⁰ ŞD. 1122/ 33; 1315. R. 3/31.08.1897, Telgraf.

⁶¹ Fehmi Yılmaz, 'Tütün Üzerine Düşünceler: Batıda ve Bizde', *Tütün Kitabı*, hzl. E. Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 15.

⁶² A.} MKT. MHM., 266 / 38, 1279 Z 29/ 16. 06. 1863.

⁶³ C. BLD. 27/1345, 28 B 1196/ 09.07. 1782.

Osmanlı, balmumuna olan gereksinimini doğal olarak farklı coğrafi bölgelerden karşıladı. Anadolu'da bu konuda öne çıkan bölge, Trabzon eyaleti ve ona bağlı Hemşin kazasıydı. Anadolu balmumlarının yapay petek yapmak için aranılır olduğu ve pahalıya satıldığı bilinmektedir. İmparatorluğun balmumuna olan gereksiniminin büyük bir bölümü Eflak ve Boğdan'dan sağlanırdı. Boğdan balmumunun doğadaki bolluğu, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sine dahi konu olmuştur: "Boğdan'da 'yerden biten' bir çeşit balmumu vardır. Sıcağın şiddetinden toprak yarılıp kovanlardaki bal eriyerek yer altına akar ve mumları yeryüzünde kalır, bunları herkes toplar".⁶⁴

Gene de en kaliteli balmumunun Karadeniz'in kuzeyinden yani bugünkü Ukrayna civarından geldiği iddia edilir.⁶⁵ Zaten tarih boyunca Doğu Slavların yaşadıkları iklim koşulları, onları tarımdan çok avcılık, balıkçılık ve arıcılıkla meşgul olmaya sevk etmişti.⁶⁶ Bir belgede, Sancak-ı şerifin taşınması nedeniyle düzenlenen alaya katılacaklara tezkireler gönderileceğinden bahsediliyor ve bunlar için balmumu talep ediliyordu. Tezkirelerde kullanılmak üzere kağıtçıbaşidan istenenin "Kozak"⁶⁷ balmumu" olması dikkat çekicidir.⁶⁸ Bu nedenle Karadeniz'deki Kerson (Herson) limanından gelen gemiler, tütün ve demir çubuğu gibi maddelerin yanı sıra balmumu da taşırlardı.⁶⁹

Zaten arıcılığın geliştirilmesi için açılan ilk eğitim kurumu, Karadeniz civarında bugünkü Ukrayna'da açılmıştı. Söz konusu okul, Piotr İvanoviç Prokopoviç (1775-1850) tarafından 1828 yılında, Çernigov bölgesinde, Baturin' de kurulmuştu. Bu kişi arıların yaşamını ve beslenmelerini incelemiş, hastalıklarıyla mücadelede çareler geliştirmişti. Öte yandan yeni kovan türlerinde uzmanlaşarak bal ve balmumu üretimini arttırmıştı. Okul daha sonra kapandıysa, onun ismini taşıyan P. I. Prokopoviç Arıcılık Enstitüsü ve Ulusal Arıcılık Müzesi günümüzde de faaliyettedir.⁷⁰ Ülkede arı üretimi yoğunlukla ülkenin kuzeyinde ve batısında yani Moldova'ya yakın bölgelerde yapılmaktadır. Romanya'ya gelince bugün arı üretimi oldukça düşmüştür; gene de ülkede 840 000'in üzerinde arı kovanı bulunmaktadır.⁷¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl sonunda eğitimde büyük hamlelerin yapıldığını ve çeşitli eğitim kurumlarının açıldığı malumdur. Eğitim kurumlarının çeşitlenmesi ve

⁶⁴ Evliya Çelebi, age., C. 5-6, s. 1676.

⁶⁵ Carl M. Kortepeter, "Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 86, No. 2 (Apr. - Jun., 1966), p. 110.

⁶⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 9.

⁶⁷ Dinyepr ve Dinyester nehirlerinin boylarında yaşayan akıncılara verilen isim.

⁶⁸ C. SM., 68 / 3411, 1245 Z 28/ 20. 06. 1830.

⁶⁹ C. HR., 172/8732, 1196 M 06/ 22. 12. 1781.

⁷⁰ apimondia2013.org.ua

⁷¹ Sedat Avcı, 'Romanya', *TADVİA*, C. 35, s. 167-168, Ankara 2002.

özellikle 1850’lerde açılan ‘Halkalı Ziraat Mektebi’, hayvancılığın ve veterinerliğin gelişmesine olduğu gibi, arıcılıkta bilimsel metotların kullanılmasına katkıda bulunmuştur.

Devlet, arıcılıkta kullanılan yöntemleri geliştirmek ve verimi arttırmak için dünyadaki yenilikleri takip ediyordu. Buna verilecek örneklerden biri, Avrupa’da geliştirilen yeni tür arı kovanlarının ülkeye getirtilmesidir. Denemelerin önce Selanik ve Hüdavendigâr Numune-i Terakki Çiftlikleri’yle Ankara Numune Tarlasında başlamasına karar verildi. Dörder takım olarak ısmarlanan arı kovanlarının naklieleri de devlet tarafından üstlenildi.⁷² O günün koşullarında zirai faaliyetin önemli bölümlerinden biri olan arıcılık sanatının gelişmesi için, Avrupa’dan getirilecek arı kovanı masraflarının karşılanması yönünde her türlü tedbir alınmıştı.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, hayvancılığın geliştirilmesi ve yeni buluşların uygulanması için yayımlanan kitapların takip edildiğini tespit ediyoruz. İzmir milletvekili Onnik İhsan Bey, tereyağcılık, peynircilik, tavukçuluk ve ipek böcekçiliği ile arıcılığa ait dört kitap telif etmiş, kitapların basılıp çoğaltılması için Matbaa-i Âmire’ye dilekçe vermişti.⁷³

Ancak bilindiği gibi Türkiye’de modern arıcılığa gelişmesi, Cumhuriyet sonrasında mümkün olacaktır.

Sonuç

14. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu’na tabi olan Eflak ile 15. yüzyıl ortalarında hâkimiyet altına alınan Boğdan voyvodalıklarının doğal zenginlikleri, tarım ürünlerindeki çeşitlilik, uzun yıllar İstanbul’un iaşesinin sağlanmasında büyük katkı sağlamıştır. Avrupa’da bu özelliklerinin yanı sıra artan nüfusıyla tam bir tarım ülkesi sayılan Romanya, 1877-78 savaşıdan sonra imzalanan Berlin Antlaşması’yla bağımsızlığını kazanmıştır. Bu tarihten itibaren ürünleri Avrupa pazarlarına da açılmıştır.

Eflak ve Boğdan’la olan ticaretin bu kadar canlı olmasındaki en büyük etken, kuşkusuz Karadeniz’e kıyıdar konumu ve Tuna Nehri’dir. Osmanlı başkenti İstanbul’un da Karadeniz’e kıyısının olması, ürünlerin taşınmasında kolaylık sağlamıştı. Deniz taşımacılığı, karayollarının, demiryollarının ve havayollarının alabildiğine geliştiği günümüzde dahi, önemini yitirmemiştir.

Kaynaklar

⁷² BEO, 590/44236, 30. N. 1312/ 27.03. 1895.

⁷³ MF. MKT., 1206/53, 1333 Ca 04/ 20.03.1915.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Carra, Jean-Louis, *Histoire de le Moldavie et de la Valachie*, Societe Typographique, Neuchatel 1781, 371 s.

Cvetkova, Bistra A., “Actes Concernant la Vie Économique de Villes et Ports Balkaniques aux XVe et XVI Siècles”, *Revue des Études Islamiques*, C. 40, Paris, 1972, s. 345-390.

Cvetkova, Bistra A., “Vie Économique de Villes et Ports Balkaniques aux XVe et XVIe Siècles”, *Revue des Études Islamiques*, C. 38 / 2, Paris, 1970, s. 267-355.

Cvetkova, Bistra A., “Sur l’Administration des Villes de Dobroudja sous la Domination Ottomane (XVe-XVIIIe) siècles”, *Revue des Études du Sud-Est Européennes*, C. 32, 3-4, 1994, s. 249-257.

Dağlı, Yücel - Üçer, Cumhure, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, C. 4-5, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

Ekinci, İlhan, Tuna Komisyonu ve Tuna’da Ticaret 1856-1883), Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Nedim İpek, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 1998.

Kortepeter, Carl M., "Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 86, No. 2 (Apr. - Jun., 1966), pp. 86- 113.

Maxim, Mihai, “L’Autonomie de la Moldavie et de la Valachie Dans les Actes Officiels de la Porte, au Cours de la Seconde Moitié de XVIè Siècle”, *L’Empire Ottoman au nord du Danube et les Principautés Roumaines au XVI e siècle*; Isis Yayınları, İst., 1999, s. 11-82.

Maxim, Mihai, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Boğdan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri hakkında Bazı Düşünceler”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, C. 2, s. 553- 566, TTK, Ankara, 1973.

Papp, Sandor, “Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Ahidnameleri Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuzeybatı Hududundaki Hıristiyan Vassal Ülkeler”, *Türkler*, C. 10, s. 744-753.

Popescu-Judetz, Eugenia, *Adakale*, (çev. Aysun Kıray-Olcay Yıldırım), Pan Yayınları, İstanbul, 2006.

Sarıöz, Perihan, *Arı Biziz Bal Bizdedir Düünden Bugüne Türkiye’de Arıcılık*, Balparmak

Yayımları, İstanbul, 2006.

Wilkinson, William, *An Account of the Pricipalities of Wallachia and Moldovia*, Printed for Longman, Hurst, Rees, Orm and Brown, Londra 1820.